

BOBORAHIM MASHRAB SHE'RIYATIDA TANOSUB SAN'ATI

Ra'no Boyto'rayeva
TerDU 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada baytda, umuman olganda, she'riy bandlarda ma'no jihatidan bir-biriga aloqador tushunchalarni anglatuvchi so'zlarni qo'llash orqali hosil qilinadigan tanosub san'ati Boborahim Mashrab ijodi asosida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: adab, she'riy san'at, badiiy san'at, lafziy san'atlar, ma'naviy san'atlar. tanosub.

Adabiyot so'nmas ma'naviyat chirog'idir. U tarqatgan nur insonni badiiyatga cho'mdiradi. Adabiyot inson, shuningdek jamiyatning ijtimoiy-siyosiy, an'anaviy qiyofalarini ochib beradi. Adabiyotda har bir xalqning ona Vatani, o'ziga xos milliy xarakteri, barchaga azaliy bo'lin qolgan insoniylik ufurib turadi. Adabiyot adab so'zidan kelib chiqqan. "Adab" so'zi tor ma'noda adabiyot ilmi ma'nosini anglatadi. Sharq islom olamida hozirgi "adabiyot" istilohi "adab ilmi" deb yuritilgan. Keng ma'noda esa, birinchi navbatda har bir ishda me'yorini saqlash tushunchasini beradi. Bu fazl-u ziynatlar insonni komillika olib chiqadi. Adabiyot komillik sari chorlaydi.

Ming yillik tarixga ega bo'lgan mumtoz adabiyotimizda badiiyat masalasi hamisha she'r ahlining diqqat markazida bo'lib kelgan. U yoki bu ijodkor salohiyati haqida so'z borganda, uning nimalarni tasvirlagani emas, asosan, qanday tasvirlaganiga e'tibor qaratilgan. Jumladan, adabiy asarlarda she'riy san'atlardan foydalanish mahorati hamma asrlarda badiiy san'atkorlikning asosiy qirralaridan biri sifatida baholangan.

Ma'lumki, she'riy san'atlar badiiy asarda ifodalangan g'oyalarning hayotiyroq, ta'sirchanlik ifodalanishiga, lirik va epik timsollarning yorqinroq gavdalantirilishiga, misralar, baytlar, bandlarning lafziy nazokati, musiqiyligi, jozibadorligini ta'minlashga xizmat qilgan.

U yoki bu shoir ijodiga, u yoki bu badiiy asarga baho berilar ekan, ijodkor ifodalayotgan g'oya o'z aksini topgan ijtimoiy-siyosiy, falsafiy-axloqiy, ma'rifiy-tarbiyaviy muammolar mohiyati va ko'lami, badiiy timsollar jilosi bilan bir vaqtda qo'llangan she'riy san'atlarning rang-barangligi, mantiqiy asoslanishi, asar mazmunini ochishdagi o'rni va ahamiyati kabi masalalarga ham alohida diqqat qilingan.

She'riy san'atlar 3 ta tavsifiy guruh bo'yicha o'rganiladi:

1. Lafziy san'atlar
2. Ma'naviy san'atlar
3. Lafziy-ma'naviy san'atlar

Lafziy san'atlar – so'zning shakli bilan bog'liq holatda vujudga keladigan san'atlar. Ma'naviy san'atlar – so'zning mazmuni va ichki o'ziga xos xususiyatlari asosida vujudga keladi. Lafziy-ma'naviy san'atlarda so'zning shakliga ham, uning mazmuniga ham e'tibor beriladi¹.

Ushbu maqolada tanosub ma'naviy san'ati haqida so'z boradi.

She'r baytlarida ma'no jihatidan bir-biriga yaqin tushunchalarni anglatuvchi so'zlarni qo'llab, ular vositasida obrazli ifodalar, lavhalar yaratish san'ati tanosub (tanosib) deb ataladi². Masalan, quyosh haqida gap ketganda, avvalo, uning nur sochishini xayolga keltiramiz, yuz deganda uning bilan bevosita bog'liq ko'z, qosh, lab, og'iz kabilar xayolda jonlanadi. Tilshunoslikda bu kabi so'zlarni uyadosh so'zlar deb o'rganamiz.

Mashrab o'zbek mumtoz adabiyotida xalqchilik, ijtimoiylik va dunyoviylikning chuqurlashuvida, jaholat va bid'atga qarshi kurash g'oyalarning kuchayishida, she'riyat shakllarining takomillashuvi hamda badiiyatning kamolga erishuvida katta o'rin tutgan so'z ustalaridan biridir. Shuningdek, Mashrab faqat iste'dodli ijodkor sifatidagina emas, ayni zamonda, adolatsizlik va zo'ravonlik, qabohat va jaholat bilan aslo kelisha olmaydigan mard shaxs sifatida ham dong taratganlardan biridir.

Mashrabning g'azal, mustazod, murabba', muxammas, musaddas, musabba, masnaviy, ruboiy, ta'rix kabi janr turlarida bitilgan lirikasida inson qadri-sharafi va ma'naviy kamolotini ulug'lashga, ezgulik va go'zallikni madh etishga bag'ishlangan namunalarni uchratamiz. Mashrab avvalo mohir g'azalnavis hamda ko'plab sho'x va jarangdor mustazodlar, o'ynoqi va jozibador murabba' hamda xalq g'amu hasratiga hamdardlik hissi bilan yo'g'rilgan muxammaslar ijodkori sifatida keng dovrug' chiqargan. Mashrabning juda ko'p g'azallari sodda va jarangdor, jo'shqin va ta'sirchandır. Mashrab ijodida badiiy san'atlardan ham keng foydalanilganini ko'rish mumkin:

Ul sho'xi parivash bila gar **boda** ichayno,
Sarxush bo'libon **shishai so'g'arni** chekayno.

¹ T. Boboyev. Adabiyotshunoslik asoslari. T., "O'zbekiston", 2002. 414-bet

² A. Hojiahmedov. She'r san'atlarini bilasizmi? – Toshkent: "Sharq", 2001. 17-bet

Ushbu baytda “boda” so’zi may ma’nosini anglatadi. Ikkinchi misrada qo’llangan “sog’arni” so’zi ham may ma’nosida kelgan. Bu yerda “boda”, “sarxush”, “shisha” va “sog’arni” so’zlari tanosib san’atini hosil qilmoqda.

O’tti jahondin **avliyo, murshidu orif anbiyo,**
Bo’lmadilar firiftasi dunyoni mojarosig’a³.

Yuqorida keltirilgan baytda “avliyo”, “murshid”, “orif”, “anbiyo” so’zlari o’zaro ma’nolari bir-biriga yaqin bo’lganligi sababli tanosib san’atiga misol bo’la oladi. Shu kabi so’zlarni bir ipga xuddi marjon kabi tizilgan tuyilishi shoirning naqadar mahoratli ekanligidan dalolat beradi.

Uch **lolayu rayhonu suman,** yoza qizil **gul,**
Chun sarv qadin bukladi shamshod eshigingda.

Ushbu misolda ham lola, rayhon, suman hamda gul so’zlari o’zgacha badiiylilik bilan bir qatorga yig’ilgan va tanosubning go’zal ko’rinishini yaratgan. Mashrab o’zining betakror ta’sirchan she’rlari bilan xalq orasida yashadi. Obro’si, she’riyatining ulug’ligi butun-butun mamlakatlarga yoyildi. Aholining turli qatlamlari daho shoirning har bir kalomini mo’tabar, tabarruk hisoblaydilar. Zero, dard ko’rgan yurakdan chiqqan so’z dardli yuraklarga malham bo’ladi. Yuqorida ko’rib o’tgan misralar misolida ham Mashrab xalqqa tushunarli bo’lgan tilda ijod qilganiga amin bo’lamiz.

Zebo sanamim gul yuzidin parda ko’tardi,
Olam hama **ko’z** bo’ldi tamosho qiloyin deb.

Mashrab ijodiga mansub ushbu baytda zebo, sanam, gul, yuz, parda, ko’z so’zlari umuman olganda, yorning go’zalligiga ishora qilganligi sababli tanosib san’atini hosil qilyapti.

Ofati jonim, ul sanam, **qoshi** qarosini ko’rung,
Ikki **yuzig’a** chulg’anur **zulfi** siyosini ko’rung.

Ushbu baytda qosh, yuz, zulf so’zlari yorning ta’na a’zolarini anglatib turganligi sababli biz uni tanosib she’riy san’atiga misol qilib olamiz.

Orazing ochilgan gul, sochlaring erur sunbul,
Tishlaring misoli durr, lablaringda pinhon qiz⁴.

Ushbu misralarda oraz, gul, soch, sunbul, tish, durr hamda lab so’zlari tanosib san’atini hosil qilmoqda. Yuqoridagi misollardan anglashiladiki, Mashrabning ko’plab g’azallarida yorning go’zalligi o’zgacha tarzda madh etilgan. Uning ijodida ishq mavzusi barq urib turibdi.

³ B. Mashrab. Agar oshiqligim aytsam. G’azallar to’plami. Toshkent- 2004.

⁴ B. Mashrab. Agar oshiqligim aytsam. G’azallar to’plami. Toshkent- 2004.

Biyobon bulbulidek, Mashrabo, hech yo'qtur oromim,
Qo'nay desam **chamanda** bir **guli** bexor topmadim.

Biyobon, bulbul, chaman va gul so'zlari mazmun jihatdan bir-biriga bog'liq, shuning uchun ham baytda tanosib san'ati qo'llangan.

Nafs kofiri birla tunu kun tinmay urushdum,
Tanho **qilichi** birla urub qiymalab o'ttum.

Xomush **pichoq**ini oni bo'ynig'a qo'ydim,
Cho'g' **nayzasi** birla ko'zini nayzalab o'ttum⁵.

Yuqoridagi baytlarda o'tkir qurollar bo'lmish qilich, pichoq, nayza so'zlari ham tanosub san'atini hosil qiladi.

Biz ko'rib o'tgan misollar shuni ko'rsatadiki, Mashrab o'z ijoida ma'naviy san'atlar, umuman olganda, badiiy san'atlardan unumli foydalanish orqali she'riyatini yanada jozibador va mukammal qilgan.

Xulosa qilib aytganda, butun boshli boshli adabiyotni emotsional-ekspressiv bo'yoqda ifodalashda badiiy san'atlarning o'rni beqiyos. Ayniqsa, so'zlarning ma'nosiga asoslangan she'riy san'atlar asarning o'zgacha jilolanishiga sabab bo'ladi. Badiiy san'atni shoir o'z asarida atayin qo'llamaydi, u yorning go'zalligini ta'riflashda, uning go'zalliklari haqida so'z ochganda beixtiyor san'atdan foydalanadi. Bu san'atlarda foydalangan shoir haqiqiy san'atkordir deya olish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. To'xta Boboyev. Adabiyotshunoslik asoslari. T., "O'zbekiston", 2002
2. Anvar Hojiahmedov. She'r san'atlarini bilasizmi? – Toshkent: "Sharq", 2001
3. Boborahim Mashrab. Agar oshiqligim aytsam. G'azallar to'plami. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2004
4. Quronov D va boshqalar. Adabiyotshunoslik lug'ati. Toshkent: Akademnashr, 2010
5. Atoulloh Husayniy. Badoye us-sanoye. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1981
6. Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. Toshkent: Ma'naviyat, 2009

⁵ B. Mashrab. Agar oshiqligim aytsam. G'azallar to'plami. Toshkent- 2004.